

Anordningen af 29de Marts 1814 – et frihedsbrev?

200-året for Anordningen af 29. marts 1814 er blevet behørigt fejret både i synagogen i Krystalgade og på Københavns Rådhus, ligesom der er skrevet adskillige artikler i den anledning. Anordningen er blevet betegnet som et frihedsbrev, der gav jøderne i Kongeriget Danmark ligestilling med kristne borgere. Men hvilke nye friheder fik jøderne egentlig med anordningen?

Af Allan Falk

Nogle skribenter og talere i forbindelse med jubilæet gjorde opmærksom på, at anordningen ikke medførte fuld ligestilling, og at denne først kom med grundloven af 1849. De, der har deltaget i festlighederne og/eller læst om anordningen og dens betydning, må derfor sidde tilbage med spørgsmålet: Hvad er det egentlig for nye rettigheder de danske jøder opnåede med anordningen? Ingen af skribenterne eller af talerne ved festlighederne har oplyst noget nærmere herom, og det er der en god grund til, for svaret på det rejste spørgsmål er: Ingen!

For 100 år siden udgaves *Mindeskraft i Anledning af Hundredårsdagen for Anordningen af 29. Marts 1814* af Julius Salomon og Josef Fischer (i det følgende blot kaldet Mindeskraftet), og det er ved læsning heraf, jeg er kommet til ovenstående, kortfattede konklusion. Den lidt længere konklusion i Mindeskraftet lyder som følger:

”Indholdet af Anordningen ... maa siges i Hovedsagen at være en Stadfæstelse af den faktisk bestaaende Tilstand.”

Denne konklusion går på hele anordningen. Men det er alene § 1, de første 3 linier, der har relation til

spørgsmålet om rettigheder. Resten af anordningen er en række krav, som jeg kort vil omtale nedenfor. Jeg citerer fra § 1:

”De af den mosaiske Religions Bekiendere, der ere fødte i Vort Rige Danmark, eller have erholdt Tilladelse til at boesætte sig sammesteds, skulle nyde lige Adgang med Vore øvrige Undersaatter til at ernære sig paa enhver lovlig Maade;”

Ad *”erholdt Tilladelse”*: Her henvises til kravet om, at ashkenaziske jøder skulle have et såkaldt lejdebrev for – lovligt – at kunne slå sig ned og arbejde i Danmark. Det var en ordning, der var indført allerede den 6. februar 1651, og den vedblev at være i kraft til 1850. De portugisiske jøder var ikke omfattet af dette krav, hvilket blev klargjort ved en kgl. Deklaration af 19. januar 1657.

Ad *”ernære sig paa enhver lovlig Maade”*: Dette er i sig selv en tom bestemmelse. For selvfølgelig må man ernære sig på enhver lovlig måde. Hvad der ikke er forbudt er tilladt. For at klargøre, hvad der var tilladt, vil jeg kort gennemgå, hvilke næringsveje der var tilladt/blevet tilladt forud for anordningen. Det følgende er baseret på Mindeskraftet, med-

mindre andet er anført. Og jeg skal præcisere, at jeg kun omtaler forholdene i selve kongeriget, ikke i hertugdømmerne Slesvig og Holsten m.fl.

De første lejdebrev med tilladelse til at bosætte sig blev givet i 1670'erne. I perioden 1670-1700 blev der i særdeleshed givet lejdebrev med tilladelse til at drive tobakshandel, ikke mindre end 16. De fleste andre var til handel med juveler. Dog fik Joseph Levin i København den 6. juli 1687 tilladelse til at *"nære sig af Tobaksspinderi og hvis anden ringe Handel, han kunne foretage"*. Tilsvarende får Marcus Levin i Nyborg den 1. december 1688 tilladelse til at flytte til Odense *"og sin Næring paa bedste Maade drive"*. Joseph Abraham fik den 23. februar 1689 tilladelse til at nedsætte sig i København. *"og drive Handel mod at opsætte et forsvarligt grundmuret Hus på Christianshavn"*¹. Sidste del af tilladelsen er citeret, fordi det var specielt for Danmark, at jøder fik tilladelse til at eje fast ejendom, i de fleste andre lande var det forbudt og vedblev at være forbudt langt op i 1800-tallet.

Generelt var det særligt velset af regeringen, at de jøder, der begærede lejdebrev, drev en eller anden form for fabrikation. Mindeskriftet omtaler således lejdebrev med tilladelser til tapetmageri, kattuntrykkeri, fabrikation af geværer, strømper, farveri, garveri, sysilke og sæbe.

Men den mest almindelige næringsvej var handel, herunder penge- og vekselhandel. De fattigere ernærede sig som hosekræmmere, "omløben" med varer i staden, på landet og på herregårdene, en handel der egentlig var forbudt.

Den første folketælling i Danmark blev foretaget pr. 1. juli 1787. I skemaerne er der en rubrik til oplysning om *"Personernes Titel, Embede, Forretning, Haandværk eller Nærings Vei"*, og på baggrund heraf kan følgende oplyses om erhvervsfordelingen af de jødiske familieoverhoveder i København²:
Handlende (herunder betegnelsen "Jøde") 100, Ansatte (hovedsagelig tjenestepiger) 59, Købmænd 12,

Lærere (informatorer og skolemestre) 11, Fabrikanter 10, Haandværkere (signetstikkere, guldtrækkere, slagtere og andre udenfor laugene) 9, Grossererere 5, Mæglere 5, Diverse 4, i alt 215.

I øvrigt finder man 7 som arrestanter i Stokkethuset.

Disse tal skal sammenholdes med oplysninger i Mindeskriftet om indtægtsforholdene for jøderne i København i 1784. Det samlede antal familier anslås til ca. 250, som i alt udgjorde ca. 1200 personer. Af disse trængte mindst 70 til understøttelse (hovedsagelig enker og ældre mennesker, som ikke er med i min optælling på erhverv). Ca. 100 familier ansloges at tilhøre middelstanden og som forholdsvis velhavende ca. 70 familier.

De væsentlige ændringer, der skete i jødernes forhold efter 1784, hænger uløseligt sammen med kronprins Frederiks kup i 1784 (kun 16 år gammel), hvorved han reelt overtog magten fra sin sindssyge far og omgav sig med tilhængere af oplysningstidens tanker, folk som Ludvig og Christian Ditlev Reventlow, Andreas Peter Bernstorff og Christian Colbjørnsen, der fik gennemført Landboreformerne af 20. juni 1788 (populært kaldet "Stavnsbåndets ophævelse", hvilket er en sandhed med modifikationer). Samme år, nærmere bestemt den 19. september 1788, sendtes en Rescript til Københavns Magistrat, hvori meddeles

"at saavel Haandværksmesterne som Jøderne maae have Frihed til at indgaae Accord med hinanden angaaende Læredrenge Antagelse; derfor vil Kongen have bevilget, at de Jøder, som saaledes have udtient deres Lære, maa indtræde i Laugene, naar de i øvrigt opfylde Laugs-Artiklerne og at derudi endog ingen Undtagelse skal finde Sted i Henseende til de Professioner, hvortil bruges Smelteovne og Digler".

På grundlag heraf udstedte Københavns Magistrat en "Plakat" af 29. september 1788 med samme indhold.

Denne fortjenstmedalje modtog Melchior Heymann efter sin deltagelse i Slaget på Rheden i 1801. Han var én af syv jøder, som kæmpede i slaget. Foto: Jørgen Sandholm Poulsen.

Dette var overhovedet den største ændring i jøders erhvervs muligheder, der altså blev gennemført ved kongeligt bud og uden – så vidt ses – noget fremført ønske fra jøderne selv. Men tankegangen var helt i overensstemmelse med de tanker, der var fremført af den store jødiske tænker Moses Mendelssohn (1729-1786), der først formulerede tanker om reformer af jødedommen i oplysningstidens ånd. Adgang for jøder til alle erhverv var et væsentligt element i den ønskede ligestilling af kristne og jøder.

I praksis viste det sig vanskeligt at få kristne mestre til at antage jødiske lærlinge. De ville have betaling, for jødiske læredrenge skulle have fri om lørdagen og på jødiske helligdage og kunne heller ikke spise hos mester. Derfor stiftedes den 29. januar 1793 *Præmieselskabet for den mosaiske Ungdoms Anbringelse til Kunster og Haandværker*. Initiativtagerne var to jødiske brødre, Heiman Isac Cantor og Levin Isac Cantor, samt to kristne grossererere, Andreas Buntzen og bankdirektør Lars Larssen. Disse fire udgjorde også selskabets første ledelse, kaldet administrationen. Der blev reklameret bredt for selskabet, både blandt jøder og kristne og ikke kun i København, men også andre større byer som

Stockholm, Göteborg, Berlin og Hamburg/Altona. Af medlemsfortegnelsen fremgår, at der i 1794 var 177 medlemmer og bidragydere fordelt på 142 kristne og 35 jøder. Blandt de kristne, der tegnede sig, kan der være anledning til at nævne M.P. Kierkegaard, Søren Kierkegaards far. Blandt jøderne i Hamburg var Salomon Heine, Heinrich Heines farbror. I løbet af de næste årtier blev der uddannet mange jødiske håndværkere. I 1829 oplystes på selskabets generalforsamling, at der var uddannet over 250 jødiske lærlinge siden stiftelsen. Så vidt det har kunnet konstateres, var bagermester Philip Hertz (forfatteren Henrik Hertz' far) den første jødiske mester, der blev optaget i et håndværkerlaug³.

I 1780'erne var der opstået et oppositionsparti i menigheden i protest mod ledelsens – de 7 Ældstes – noget diktatoriske ledelsesform. De ledende personer i oppositionen, der var tilhængere af Moses Mendelssohns reformtanker – kaldet Haskalah – var to af dennes svogre, Moses Fürst (hvis kone, Rachel Gugenheim, var en søster til Moses Mendelssohns kone Fromet G.) og Joseph Gugenheim (der var en bror til Fromet). Blandt lederne i oppositionspartiet var også Wulff Lazarus Wallich og dennes to svogre,

Anordningen af 29de Marts 1814 – et frihedsbrev?

signetstikkerne og brødrene David Ahron Jacobson og Salomon David Jacobson (Wulff Wallich var gift med en søster, Hanne, til disse to). Blandt de problemer, der var opstået – det er næsten flovt at måtte fortælle det – var, at en kontorbetjent hos Moses Fürst, der skulle fungere ved en ceremoni i synagogen, var mødt op med en paryk, der ikke opfyldte ledelsens krav hertil. Et andet eksempel var, at ovennævnte Wulf Lazarus Wallichs far var mødt op i synagogen for at sige kaddisch for sin far i en mundering, der ligeledes stred mod ledelsens krav hertil. Det fik Moses Fürst til at udtage stævning mod ledelsen. Disse henvendte sig direkte til kongen med anmodning om at få stævningen afvist.

Der kom også andre klager til regeringen over de Ældstes egenmægtighed. Der blev i den anledning nedsat først en, så en anden kommission, og der er særligt anledning til at omtale nogle af de forslag, den sidste kommission kom med den 1. august 1796. Kommissionen bestod (til sidst) af tre kristne og to jøder, Jeremias Henriques og Nathan Levin Meyer. Kommissionen modtog mange henvendelser og foretog selv afhøringer af en række af menighedens medlemmer. Kommissionen blev dog nok først og fremmest præget af indlæg fra reformpartiets tilhængere. Haskalah-bevægelsens tidsskrift *Ha-Meassef* ("Samleren") havde et betydeligt antal abonnenter her i landet.

Indledningen til kommissionens forslag lyder:

"Jøderne bør være pligtige at rette sig efter de danske Love og maae i intet Tilfælde kunne indskyde sig under deres egne Love eller dømmes efter disse."

Andet afsnit angår menighedens styrelse. Det væsentligste er et forslag om, at repræsentanterne skal vælges på en generalforsamling af menighedens medlemmer. Dette forslag blev imidlertid først til virkelighed ved Kgl. Kundgørelse af 18. februar 1849⁴. Hvad angik valg af rabbinere (i forslaget kaldet Præster) blev det foreslået, at det skulle iagttages, at vedkommende ikke blot skal besidde talmu-

disk lærdom men også være øvet i det danske eller tyske sprog.

Syvende kapitel omhandler menighedens udgifter og indtægter. Hovedparten af menighedens indtægter hidrørte fra en afgift på kosher kød, en afgift der – med et moderne udtryk – vendte den tunge ende nedad. Kommissionen foreslog i stedet en taksation af menighedens medlemmer.

Kommissionens forslag blev imidlertid ikke gennemført, fordi der kom en skarp protest herimod den 1. februar 1797 underskrevet af hele ledelsen og af 167 af menighedens husfædre. Blandt underskriverne var David Amsel Meyer. Han var i øvrigt den første jøde, der fik borgerskab som grosserer, hvilket skete i 1780.

At reformtankerne vandt større og større tilslutning fremgår af en række tilladelser, som jeg kort vil nævne, uagtet at disse ikke vedrører Anordningen: I 1798 gives der for første gang tilladelse til, at en jøde, Levin Ballin i Kalundborg, må indgå ægteskab med en kristen kvinde (Ellen Marie Pflug), vel at mærke uden selv at skulle konvertere. Ansøgningen herom blev i øvrigt anbefalet ikke kun af Kancelliet men også af Sjællands biskop, Nicolai Balle⁵.

I 1799 blev der givet tilladelse til, at Nathan Bendix Koppel (der da var 10 år), blev optaget som elev i Latinskolen i Nyborg. Han blev i øvrigt også gift med en kristen kvinde (Louise Frederikke Kemp), men forblev selv jøde⁶. Manufakturhandlerne besluttede i 1798 at optage fire jøder i deres laug og yderligere nogle i 1801 af de mere ansete jødiske hosekræmmere.

I 1800 fik Nathanael Henriques og Raphael Meldola bevilling som translatører.

I 1802 blev det resolveret, at (ashkenaziske) jøder kunne købe jordegodser *"som enhver anden af Kongens Undersaatter"*. Parentesen er min, fordi portugisiske jøder altid havde haft denne mulighed.

Tre rabbinere studerer Torah. En tegning fra David B. Neustädels torahvimpel fra 1809. Foto: Marian Hirschorn. Det Jødiske Samfund i Danmark

I 1803 købte Samuel Daniel Warburg og Wulf Salomon fra Hamburg Kyø Hovedgård, og førstnævnte købte tillige Vaar Hovedgaard. Wulf Salomon solgte senere nævnte ejendomme og købte i stedet Antvorskov Kloster. Han slog sig i øvrigt ned som brygger i Odense i 1811⁷.

Lægeerhvervet stod åbent for jøder, således kom Dr. med. Salomon Theophilus de Meza – farfar til overgeneral Christian Julius de Meza - til København i 1753 og praktiserede som læge. Han blev ganske vist døbt, men først den 26. oktober 1783⁸. Også offentlig ansættelse som læge var mulig. Således findes den til København i 1792 indvandrede læge Zadoc Fraenckel i folketællingen 1801 med stilling af "Amts Chirurg". Senere blev han Battalionskirurg og sågar Krigsråd⁹.

Ansættelse ved Københavns Universitet for andre end luthersk-evangeliske var blevet muliggjort ved en ændring af universitetets statutter (også) i 1788. Men i praksis var det ikke muligt. De få, der forsøgte inden 1849, endte med at lade sig døbe for at opnå en sådan stilling. Først længe efter grundlovens vedtagelse blev de første jøder ansat ved universitetet¹⁰.

For forståelsen af jøders stilling i samfundet før 1814 finder jeg det væsentligt at omtale jøders værnepligt (conscription efter datidens sprogbrug):

I slaget på Rheden den 2. april 1801 deltog syv jøder som frivillige. En af dem, Melchior Heymann, udmærkede sig i en grad, så han fik en medalje kaldet "Modet værger". Han var en af kun 216 (heraf 112 officerer), der modtog en sådan medalje. Og i alt deltog 5.063 mand, så der var tale om en ganske sjælden udmærkelse. Han meldte sig efterfølgende – den 22. november 1801- som frivillig (menig artillerist) til Københavns Borgervæbning, hvor han var indskrevet i ni år. Melchior Heymann var i øvrigt blevet uddannet som urmager 1792-96 og modtog i 1799 et beløb på 20 Rdl. fra Præmieselskabet. Han blev i 1804 gift med en kristen kvinde (Maria Dorothea Hansen), men forblev jøde til sin død i 1826¹¹.

Men i en skrivelse af 8. april 1808 fra kongen til Danske Kancelli står der:

"Til Efterretning og nærmere Bekendtgørelse for den af Os anordnede Session, der skal enrollere de sig anmeldende Frivillige til det Københavnske Infanteriregiment og i alt Fald udskrive de manglende, meddele Vi Vort Danske Kancelli herved allernaadigst følgende Punkter:

1. Jøder, som frivilligen maatte melde sig, maa ikke antages, ligesom ogsaa ingen Neger maa vælges."

Et år senere var kongen dog kommet på andre tanker og skrev den 19. juni 1809 til Kancelliet:

"Efter nøjere Overveielse finde Vi, at den Regel, lige Byrder bør følge med lige Rettigheder, ogsaa bør gælde for den jødiske Nation, og denne desaaarsag være underkastet Conscriptionen ligesom vore øvrige Undersaatere, hvilket i saa Fald maatte tilføies i den nye Landmilice-Forordning."

Kancelliet bemærkede hertil bl.a., at det var bekendt *"at adskillige Jøder endog viiste udmærket got Forhold i Slaget paa Kjøbenhavns Rhed d. 2den April"*¹².

Ved kgl. Rescript af 9. december 1809 blev det herefter fastslået, at jøder kunne udskrives til landets forsvar på lige fod med landets øvrige borgere. Selv om dette næppe kan kaldes en retting, er det min vurdering, at det har været af væsentlig betydning for agtelsen af jøder i kristnes øjne, at de deltog på lige fod i landets forsvar.

Et væsentligt element i reformtankerne var, at jøder skulle have samme almene uddannelse som kristne. Allerede i 1790 havde "De Ældste" oprettet en skole for fattige børn, en skole, der skulle give undervisning i læsning, skrivning og regning. En del af de velhavende jøder sendte deres børn i kristne privatskoler i samme øjemed. I 1803 åbnede Heyman Jacob Bing og Levin Isac Kalisch en skole for jødiske drenge. I 1805 grundlagdes Mosaisk Drengekole og i 1810 pigeskolen Carolineskolen. Skolernes historie er udførligt omtalt andetsteds¹³.

Et af kommissionens forslag, ophævelse af kødafgiften og taksation i stedet herfor, blev gennemført i 1806 af den gamle ledelse. Den første ligning – som taksationen nu blev kaldt – viser, at i alt 330 medlemmer (husstandsoverhoveder) blev pålignet, heraf blev 170 husfædre og enker fritaget på grund af uformuenhed.

Denne ændrede holdning i ledelsen til reformer hænger sammen med, at David Amsel Meyer, der utvivlsomt var den ledende skikkelse i den københavnske menighed i denne periode, på en rejse til Hamburg og Amsterdam i 1799 og året efter til Frankfurt am Main var blevet "omvendt" til en positiv indstilling til reformtankerne.

I 1809 blev hele ledelsen – nu kaldet repræsentantskabet – erstattet af et nyt, reformvenligt repræsentantskab, udnævnt af Kancelliet. På dette tidspunkt

blev reformarbejdet ledet af David Amsel Meyers søstersøn (og kompagnon siden 1806) Mendel Levin Nathanson. Det var Nathanson, der sammen med nogle andre havde foreslået Kancelliet at udpege et nyt repræsentantskab. Som nye repræsentanter blev herefter konstitueret mægler Moses Wessely, dr. med. Samuel Jacobi, købmand Joseph Raphael, grosserer Falk Ahrensen, revisor Josva Glückstadt, grosserer Gerson Moses Melchior og vekselerer Ruben Henriques Jr. Som det fremgår, var Nathanson ikke blandt repræsentanterne, det kom han først i 1816.

Efter repræsentantskabets andragende kom den 29. maj 1810 et kgl. Rescript om forpligtelse (for menigheden i København) til at føre en autoriseret protokol (på dansk) over fødsler, vielser og dødsfald. Skifteprotokollen var allerede fra 1805 blevet ført på dansk.

Reformtankerne gav sig også udslag i oprettelsen af *Det Jødiske Begravelsesselskab af 1810*. Også dette er behandlet udførligt andetsteds¹⁴.

Kancelliets forslag til det, der bliver Anordningen af 1814, fremkommer i august 1813, og derfra er nok værd at citere følgende afsnit:

"at dette Forslag er bygget paa den, som man haaber, retfærdige og billige Grundsætning, at Jøderne i alle Henseender bør behandles som Statens øvrige Undersaatter, uden at der formedelst deres Religion gøres mindste Undtagelse for eller imod dem i Henseende til Civillovenes Anvendelse, saa at deres Religion i ingen Maade kommer i Betragtning under deres borgerlige Stilling, og hverken betager dem Rettigheder, som Statens øvrige Borgere have, eller giver dem Friheder, som hine ikke ere tilstaaede."

Jeg vil herefter kort gennemgå anordningens indhold udover det om de tre første linier anførte samt enkelte bestemmelser i det til anordningen knyttede "Reglement for Det Mosaiske Religions Samfund i Kiøbenhavn":

Ad resten af § 1: Den indeholder kravet om, at jøder i enhver henseende skal rette sig efter landets love og i intet borgerligt anliggende skal kunne påberåbe sig de mosaiske love eller de såkaldte rabbiniske forskrifter.

Hvilke forskelligheder der var mellem de danske love og de mosaiske vil føre for vidt at komme ind på her, det er et emne af et omfang, som er en ph.d.-afhandling værdig. I ovennævnte kommissionsberetning fra 1796 er der omtalt nogle eksempler på de mosaiske love:

Jødiske mænd kan ”forskyde den trofaste Mage” for en ubetydelig årsag, han kan bortgifte sin datter imod hendes vilje, før hun er fyldt 12 år, og han kan indsætte en af sine sønner til arving af hele sin formue. Døtre har ingen arveret, når der også er sønner. En enkemand kan indgå nyt ægteskab uden at skifte med umyndige børn af det første ægteskab.

Ad § 2: Den indeholder krav om, at der straks skal laves mandtal af politiovrigheden over alle jødiske borgere i hvert politidistrikt, og sådanne mandtal skal laves hvert år. Og alle skal indføres med et familienavn, ”hvilket Søn efter Fader uforandret skal føre”.

Kravet om mandtal må ses som en kontrolforanstaltning, hvorved øvrigheden lettere fik mulighed for at udvise jøder, der ikke havde lovligt ophold i landet. Det var ikke nogen ny tanke. Allerede i 1682 blev der lavet mandtal i København over de familier ”som ej ere af Luthersk Religion ...” På den liste er anført 11 jøder.

Også i provinsen er der tidligere blevet lavet mandtal, således i 1770 i Ringsted¹⁵, i 1804 i Aalborg og Horsens og i 1806 i Odense¹⁶.

Menigheden i København blev imidlertid fritaget for årligt at skulle indsende mandtallister, mod årligt at indsende udskrifter af Ministerialprotokollen. Men der foreligger oplysninger fra repræsentanterne i 1813 om menighedens sammensætning: I alt ca.

Torahkroner fra 1807 af delvist forgyldt sølv. Lavet af Nicolai Carstens. På kronens skafter står bl.a. ”Torahkroner lavet for og til opbevarelse af Chevraens medlemmer, der faster Erev Rosh Chodesh Adar”. Foto: Marian Hischorn. *Det Jødiske Samfund i Danmark*.

2.400 personer, 740 voksne mænd, 430 drenge og 1230 kvinder (inkl. børn). Af de voksne mænd var 140 håndværkere (indenfor 20 forskellige brancher), 34 havde anlagt fabrikker, 25 var grossererere, og der var 50 studenter, kunstnere og ungdomslærere. 240 gjorde tjeneste i Københavns Borgervæbning. Disse oplysninger fremgår af et skrift, som repræsentanterne udsendte den 12. juli 1813 som et indlæg i den litterære jødefejde.

Ad §§ 3-5: Disse indeholder krav om, at alle gældsbreve, testamenter ægtepagter, og alle andre dokumenter skal oprettes på dansk eller tysk med latinske eller gotiske bogstaver, for at dokumentet skal tillægges gyldighed. De skal dateres efter kristen tidsreg-

ning. Det samme gælder de af menighederne førte protokoller. Ægtepagter og testamenter skal indsendes til ”Confirmation”, i hvilken forbindelse der åbnes for muligheden af at give en sådan, uagtet dokumentet i visse henseender afviger fra danske love.

Ad §§ 6 og 7: Kongen kan give tilladelse til indgåelse af ægteskab selvom et sådant måtte stride mod danske love, men separation må kun ske i medfør af en forordning af 23. maj 1800 og skilsmisse kan kun ske ved bevilling.

Ad § 8: I denne paragraf forbydes repræsentanter, præster eller andre at blande sig i de enkelte medlemmers ”*Handlingers Udøvelse*” eller deres ”*Huuslige Forfatning*” og adgangen til at bandlyse medlemmer (det såkaldt lette band i henhold til bevilling af 6. marts 1722) ophæves.

Ad §9: Oprettelse af en synagoge kræver bevilling.

Ad §§ 10 og 11: Omhandler ”Præster”. Disse skal beskikkes af kongen.

Ad §§ 12 og 13: Omhandler pligt til at føre protokoller over fødsler, vielser og dødsfald. Sådanne protokoller var allerede indført 1810 i København, nu bliver pligten udstrakt til provinsmenighederne.

Ad §§ 14-18: Disse paragraffer omhandler konfirmation, – en institution som er jødedommen fremmed – som nu bliver en pligt for alle drenge og piger og en forudsætning for at kunne indgå ægteskab, indskrives som svend i et lav eller vinde borgerskab i nogen by.

Ad §§ 19 og 20: Disse paragraffer omhandler krav til fremmede om at søge tilladelse til at opholde sig mere end 14 dage i landet. Hvis en fremmed gør sig skyldig i ”Skakkerie” eller betleri kan han straffes i henhold til gældende regler og – efter udstået straf – udføres af landet. Menighedernes repræsentanter eller forstandere er forpligtet under trussel om mulkt at anmelde sådanne fremmede til politiet.

Ad Reglementets §§ 1 og 2: Menigheden i København skal fortsat ledes af syv repræsentanter. Valg eller genvalg sker ved at Kancelliet udpeger én blandt tre af repræsentanterne foreslåede.

Ad Reglementets § 21: Som en logisk konsekvens af Anordningens § 1 bestemmes, at alle fremtidige boer skal behandles af ”Vor Lands-Overret samt Hof- og Stadsrets Skifte-Commission”.

Ad Reglementets § 22: Heri bestemmes, at fattigvæsenet fortsat skal høre under menigheden. Men det er anført, at der inden seks måneder skal fremsendes forslag til ”*sammes forbedrede Indretning*”, og det skal overvejes at overføre fattigvæsenet til Staden. Fattigvæsenet forblev imidlertid under Mosaisk Troessamfund indtil sociallovgivningen i 1933.

Det er svært at forstå, hvorfor Anordningen af nogen er blevet kaldt et frihedsbrev. Læs bare indledningen: ”*Anordning, som bestemmer, hvad Bekiendere af den mosaiske Religion ... have at iagttage*”. Det er ikke et ordvalg, som giver associationer til frihed. Og for dem, der ikke havde ønsket om ændringer, såsom at myndighederne skulle blande sig i deres valg af rabbinere eller repræsentanter, eller at deres børn nu skulle konfirmeres, var der tale om tvang. Og det var ikke nødvendigvis noget mindretal, der var utilfredse med de nye regler.

Jeg skal medgive, at indledningssætningen om, at den mosaiske religions bekendere ”*skulle nyde lige adgang med vore øvrige undersætter ...*” smager af lighed. Selve anordningen medførte imidlertid som alt sagt ikke i sig selv nogen nye rettigheder. Specielt må bemærkes, at jøder fortsat ikke – generelt – fik adgang til offentlige embeder. I Mindeskiftet drages afslutningsvis heraf den konklusion, at skuffelsen herover var en væsentlig årsag til, at mange blev døbt, eller deres børn blev det. Det bør dog også nævnes, at mange indgik blandede ægteskaber. Sådanne krævede kongens tilladelse, og det var et ufravigeligt krav herfor, at parterne forpligtede sig til at opdrage deres børn i den luthersk-evan-

*Dansk torahvimpel fra 1800-tallets begyndelse. Bryllupsscene.
Foto: Marian Hirschorn. Det Jødiske Samfund i Danmark.*

geliske tro. Først med Grundloven blev det muligt at aftale, at børnene skulle opdrages i den mosaiske tro. Men der er i øvrigt intet grundlag for at antage, at Grundloven med dens fulde borgerrettigheder medførte mindre assimilation, tværtimod.

Tilbage står, at de jødiske borgere for 200 år siden fik et royalt skulderklap og menighederne regler, som i vidt omfang forblev gældende op til vor tid. Det er da også værd at fejre.

NOTER

- ¹ Th. Hauch-Fausbøll: "Jødernes Færden og Ophold i den danske Stat i det 17de Aarhundrede" i *Tidsskrift for Jødisk Historie og Litteratur*, andet bind, hæfte V og VI hhv. side 317 og 318.
- ² Josef Fischers udskrifter af jøder i FT 1787 i Kbh.
- ³ Georg Simon: *Præmieselskabet for den jødiske Ungdoms Anbringelse til Kunster og Haandværk – et Jubileumsskrift 200 År*.
- ⁴ Fritz Rothenberg: "Forfatning og Forvaltning" i *Ved 150 Aars-Dagen for Anordningen af 29. Marts 1814*.

⁵ Vielsen skete den 16. december 1798. ifl. Kirkebogen for Sct. Hans Hospital. Vielsen er fundet af Steen Felding.

⁶ Dansk Jødisk Genealogisk Database (DJGDB) ID 19.870 og 19.880 (<http://tom.brondsted.dk/djgdb/?ged=1>)

⁷ Ibid. ID 50.240

⁸ *Dansk Biografisk Leksikon*

⁹ DJGDB ID 33.821

¹⁰ Gordon Norrie: *Jødernes Kamp for Adgangen til Universitetet og den Medicinske Doktorgrad i Danmark*

¹¹ Jørgen Sandholm Poulsen: *Melchior Heiman, Urmager og Frivillig 2. april 1901*, Kbh. 2013, privattryk.

¹² Axel Lindvald: "Af Jødernes Frigørelshistorie" i *Tidsskrift for Jødisk Historie og Litteratur*, tredje bind, hæfte VI side 368 ff.

¹³ Bent Blüdnikow og Erik Henriques Bing i *Carolineskolen i 200 år*.

¹⁴ Merete Næsbye Christensen og Karsten Christensen: *Det Jødiske Begravelsesselskab af 1810 gennem 200 år*.

¹⁵ Morten Levy: "Jøderne i Ringsted i 1700-tallet" i *Dansk Jødisk Historie*, 6+7, 1982

¹⁶ Steen Felding og Tom Brøndsted: <http://tom.brondsted.dk/mosaiskemandtal/?lang=da>